

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**ВАЛЮТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНА ПОЛІТИКА
ЯК ВАЖЛИВІ ІНСТРУМЕНТИ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Досліджено проблеми джерел валютного регулювання, функції валютного контролю, чинники, що спричиняють правопорушення у сфері правового регулювання валютних операцій.

Ключеві слова: валютне регулювання, валютні відносини, зовнішньоекономічна діяльність, класифікація валютних операцій.

Исследованы проблемы источников валютного регулирования, функции валютного контроля, факторы, влекущие правонарушения в сфере правового регулирования валютных операций.

Ключевые слова: валютное регулирование, валютные отношения, внешнеэкономическая деятельность, классификация валютных операций.

The problems of sources of the currency adjusting, function of currency control, factors which promote offence in the field of the legal adjusting of currency operations, are probed.

Key a word: currency adjusting, currency relations, foreign economic activity, classification of currency operations.

Наявність валютного регулювання з боку держави є не просто світовою практикою, а об'єктивною економічною необхідністю. Заходи щодо регулювання валютних операцій (передусім руху капіталу) використовуються не тільки державами, що розвиваються, стикаючись із серйозними економічними труднощами, а й високорозвиненими державами.

Як відомо, валютне регулювання - це діяльність держави, спрямована на регламентацію валютних операцій, міжнародних розрахунків та порядку здійснення угод із валютними цінностями. Також можна стверджувати, що валютне регулювання є складовою валютної політики держави й важливим інструментом механізму державного регулювання національної економіки. Механізм валютного регулювання в Україні включає сукупність заходів, які проводяться НБУ, Міністерством фінансів, Державною податковою

адміністрацією, іншими органами валютного контролю у сфері валютних відносин [4, с. 187].

Одним із головних завдань валютного регулювання є економічна стабільність суспільства й держави (захист публічного інтересу) та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності її суб'єктів (захист приватного інтересу) шляхом застосування відповідно до законодавства економічних та адміністративних важелів впливу на валютний курс і валютні операції. Отже, можна сказати, що валютне регулювання – економічно обґрунтований компроміс між приватними інтересами суб'єктів валютних операцій та публічним інтересом, і тому проблема вдосконалення правового регулювання валютних операцій актуальна завжди.

Валютне регулювання впливає із загальнодержавної грошово-кредитної політики. Кожна країна намагається обмежити операції з іноземною валютою, обмежити приплив капіталу, установити контроль над валютними операціями, наданням позик, лізинговими, інвестиційними операціями, ввезенням, вивезенням, переказом, будь-яким переміщенням іноземної валюти. Це робиться з метою підтримати рівновагу платіжного балансу та стабільність національної валюти, що є головним завданням центробанку кожної країни.

Валютне регулювання спрямоване на процес курсоутворення, виконання платіжної функції іноземною валютою, діяльність комерційних банків та інших структур на валютному ринку, здійснення міжнародних платежів за поточними операціями платіжного балансу, здійснення міжнародних платежів за капітальними операціями платіжного балансу та розвиток іноземних інвестицій в економіку країни, ввезення та вивезення валютних цінностей через державний кордон, упорядкування кредитних відносин резидентів із нерезидентами, формування та використання золотовалютних резервів [3, с. 287]. Отже, дві головні функції, завдання, призначення, місії валютного регулювання - стабільність національної валюти й забезпечення платіжного балансу.

У науковій літературі відзначається, що в міру поглиблення кризових явищ спостерігається тенденція розширення сфери валютного регулювання [1, с. 497]. На жаль, сучасне національне законодавство України ще далеке від досконалості: існує чимало прогалин, неврегульованостей, а також можливостей по-різному тлумачити ту чи іншу норму залежно від зацікавленості того, хто тлумачить, чи просто особистого розуміння норми. Тому є велика потреба у теоретичному дослідженні багатьох питань правового регулювання валютних операцій, його подальшого закріплення в законодавстві.

Виходячи з вищевикладеного, автор статті ставить за мету проаналізувати джерала валютного регулювання, розглянути класифікацію валютних операцій, функції валютного контролю, а також дослідити чинники, що спричиняють правопорушення у сфері правового регулювання валютних операцій.

Слід зазначити, що проблемам валютного регулювання приділялася увага з боку вчених-правників. Окремі питання правового регулювання валютних операцій розглядалися у роботах Є. Алісова, В. Богуна, І. Жукова, А. Золотова, В. Кротюка, В. Лагутіна, С. Макаренка, С. Макухи, Л. Петрашко, С. Половко, В. Самофалова, О. Северіна та ін., але на даний час не існує фундаментальних наукових досліджень з цієї тематики. Аналіз існуючих наукових джерел свідчить, що дослідження валютного регулювання, як правило, мають економічний характер і тому потребують подальшого вдосконалення із господарсько-правової позиції.

Якщо правове регулювання господарської діяльності можна охарактеризувати, на думку В. Мамутова, як інструмент (механізм, засіб) забезпечення організованості й порядку у народному господарстві [7, с. 19], то правове регулювання валютних операцій, О. Северин визначає, як інструмент забезпечення правопорядку у сфері здійснення цих операцій.

Законодавство України та наукові дослідження визначають складовою частиною господарської діяльності зовнішньоекономічну діяльність, тобто

господарську діяльність, побудовану на взаємовідносинах суб'єктів господарювання, комерційні підприємства яких знаходяться у різних державах [7,с.780]. Основою такої діяльності є відповідні зовнішньоекономічні угоди, на підставі яких здійснюється (окрім бартерних угод) перехід права власності на валютні цінності. Крім того, невід'ємною частиною господарської діяльності є здійснення в Україні кредитних, депозитних та інших, у межах законодавства, угод з іноземною валютою. Відповідно невід'ємною частиною господарської діяльності є валютні операції.

Декрет Кабінету Міністрів „Про систему валютного регулювання і валютного контролю” визначає, що валютні операції – це операції, пов’язані з переходом та реалізацією права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України, та операції, пов’язані із переміщенням в Україну або за її межі валютних цінностей. Отже, таким чином усі можливі валютні операції, виходячи з Декрету, класифікуються на наступні:

- а) валютні операції з переходом права власності на валютні цінності;
- б) валютні операції з переміщенням валютних цінностей через кордон України;
- в) валютні операції, що поєднують дві попередні ознаки.

Можна сказати, що перехід права власності та/чи переміщення валютних цінностей через кордон України є суттю валютних операцій, а відповідні дії, за якими це реалізується, самими валютними операціями.

Відповідно суб'єктами валютних операцій є платники (у разі операцій із грошовими коштами у безготівковій або готівковій формі) або інші особи, що відчужують валютні цінності, та отримувачі (набувачі) таких цінностей або особи, що здійснюють переміщення валютних цінностей через кордон України без їх відчуження.

Ураховуючи специфіку ролі обслуговуючих банків, їх слід розглядати не як суб'єктів, а як учасників валютних операцій (крім випадків, коли банки виступають безпосередньо сторонами угод із валютними цінностями).

Очевидно, що насамперед суб'єктами валютних операцій є суб'єкти господарювання (юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку, фізичні особи, що здійснюють господарську діяльність та зареєстровані як підприємці, та відокремлені підрозділи господарських організацій, утворені для здійснення господарської діяльності), які використовують інвалюту (або гривню – при розрахунках з іноземними контрагентами), а підставами здійснення більшості валютних операцій – укладені суб'єктами господарської діяльності угоди. Відповідно в абсолютній більшості випадків валютні операції є операціями суб'єктів господарської діяльності в межах такої діяльності, господарських правовідносин як окремого виду суспільних відносин [7, с. 64].

У свою чергу серед валютних операцій, що здійснюються із грошовими валютними коштами на підставі угод, можна, використовуючи класифікацію грошових зобов'язань В. Белова [2, с. 28], виокремити:

а) операції, що проводяться за зобов'язаннями щодо передачі валютних коштів як предмету договору (себто надання валютних коштів є метою зобов'язання і спрямоване на отримання зустрічного задоволення);

б) операції, що проводяться за зобов'язаннями щодо передачі валютних коштів як ціни договору (еквівалента, зустрічного задоволення, тобто надання коштів має зустрічний, додатковий характер).

Головний орган валютного контролю – НБУ при виданні нормативно-правових актів зазвичай оперує поняттями "поточні торговельні", "поточні неторговельні" та "капітальні" валютні операції. Так, згідно із правилами здійснення операцій на МВРУ торговельними є операції, що передбачають оплату товарів (робіт, послуг) і при цьому не віднесені до окремого переліку поточних неторговельних операцій. Однак при цьому до неторговельних

операцій віднесено, зокрема, сплату коштів за певні послуги, що не дозволяє провести чітку межу між двома термінами.

Як зазначає О. Северин, правове регулювання валютних операцій в Україні де-юре має тріступеневий рівень:

1) законодавче регулювання Верховною Радою України;

2) регулювання нормативно-правовими актами КМУ відповідно до законів України;

3) регулювання нормативно-правовими актами НБУ згідно із законами України.

Жоден інший державний орган повноважень у сфері валютного регулювання і, відтак, правового регулювання валютних операцій як складової частини валютного регулювання не має.

Згідно з п.1 ст.12 Декрету валютні операції за участю резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю. У Положенні про валютний контроль [6, ст. 573] зазначено, що під функціями агента валютного контролю розуміються "обов'язки уповноваженого банку щодо здійснення контролю за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці банки" (тобто фактично просто процитовано п. 2 ст.13 Декрету). Там же вказано, що змістом валютного контролю є "запобігання уповноваженими банками проведенню резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій та/або своєчасне інформування уповноваженими банками у випадках та в порядку, встановленому законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами НБУ, відповідних державних органів про порушення резидентами і нерезидентами законодавства, пов'язаного з проведенням валютних операцій".

Функції валютного контролю можна умовно розподілити за двома напрямками:

1.) власне контроль за відповідністю до законодавства України валютних операцій резидентів і нерезидентів, що здійснюються на території України,

зокрема і передусім – через уповноважені банки, а також виконання уповноваженими банками певних "адміністративних дій" стосовно резидентів, як-то обов'язковий продаж валютних надходжень;

2.) здійснення контролю за дотриманням резидентами законодавчо установлених термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями відповідно до Закону України "Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті"[6].

Іншим питанням, котре потребує законодавчого вирішення, є проблема, пов'язана із виконанням податковими органами функцій "фінансового контролю" за валютними операціями. Практика (як правозастосування, так і нормотворення) свідчить, що й самі податківці, й інші державні органи розуміють це надто широко, включно із повноваженнями податкових органів на втручання у процес купівлі іноземної валюти, застосування санкцій за порушення валютного законодавства тощо. Слід розуміти, що функції фінансового контролю полягають виключно в аналізі, опрацюванні й подальшому використанні інформації про валютні операції в межах виконання покладених законами України "фіскальних" функцій, тобто функцій збору податків, що і мусить бути чітко передбачено на законодавчому рівні.

Підводячи підсумки, можна сказати, що валютні операції є невід'ємною частиною господарської діяльності суб'єктів господарювання, тобто пов'язаної із виробництвом і реалізацією продукції, виконанням робіт і наданням послуг, а також із забезпеченням їх виробників необхідними ресурсами.

У той же час треба зауважити, що основними проблемами серед загальних питань правового регулювання валютних операцій суб'єктів господарювання є невизначеність статусу національної валюти у розрахунках із нерезидентами, питання ліцензування валютних операцій та недосконале регулювання основоположних аспектів здійснення валютного контролю. Ці проблеми пов'язані як із недосконалістю окремих формулювань у самому

Декреті через вади юридичної техніки при його прийнятті, відсутністю або недосконалим визначенням низки основоположних понять, так і з ігноруванням положень Декрету при підзаконному нормотворенні.

Далі: найбільш поширеними правопорушеннями у сфері валютного регулювання є: ухилення від надходження в Україну валютної виручки; здійснення валютних операцій, що потребують індивідуальної ліцензії НБУ, без наявності такої ліцензії (передусім відкриття й використання рахунків в іноземних банках, здійснення розрахунків між резидентами в інвалюті); порушення державними органами законодавчих актів при підзаконному нормотворенні, перевищення ними компетенції; протиправне переміщення за кордон валютних цінностей (повсякденним є також легальне, але економічно безпідставне переміщення валюти через недосконалість законодавства).

У свою чергу серед шляхів безпідставного переміщення валютних цінностей за межі України превалюють: сплата нерезидентам завищених штрафних санкцій у разі невиконання (підчас наміреного) контрактних зобов'язань; використання додаткових платіжних карток, емітованих на ім'я резидентів за рахунками нерезидентів в іноземних банках, для зарахування на такі рахунки коштів за імпорнтними чи експортними контрактами; договірне зменшення вартості товару після здійснення експорту; неконтрольоване переміщення коштів за допомогою емітованих українськими банками платіжних карток; укладення угод на імпорнт без увезення товару в Україну із підписанням фіктивних актів про передачу товару резиденту-імпортеру за кордоном; продаж нерезидентам цінних паперів українських емітентів за низькою ціною з наступним викупом за ціною завищеною.

Інасамкінець безумовно, поряд з організаційними та фіскальними методами боротьби із приховуванням валютної виручки за кордоном необхідно застосовувати комплекс макроекономічних заходів щодо стимулювання повернення валютної виручки з-за кордону та її інвестування в економіку України.

Бібліографічні посилання

1. Банковское дело / О.И. Лаврушин, Н.И. Мамонова и др.; Под ред. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С. 497;
2. Белов В. Денежные обязательства. – М.: АО "ЦентрЮрИнфоР", 2001. – С. 28;
3. Гроші та кредит: Підручн. / А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна, М.І. Савлук та ін.; За загальн. ред. М.І. Савлук. – К., 2001. – С. 287;
4. Лагутін В.Д. Гроші та грошовий обіг: Навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К.: Т-во „Знання”, ККО, 2003. – С. 187;
5. Положення про валютний контроль: Пост. Правління НБУ від 08.02.2000 р. №49 // Офіц. вісн. України. – 2000. – №14. – Ст. 573;
6. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті: Закон України від 23.09.94 р. №185/94-ВР // Відом. ВРУ. – 1994. – №40. – Ст. 364.
7. *Хозяйственное право*: Учеб. / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, В.В. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова – К.: Юринком Интер, 2002. – С. 19;

УДК 347.62(477)

В. І. Резникова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРАВОВА ПРИРОДА ШЛЮБУ

Проанализированы разные точки зрения ученых на брак, а также понятие брака, определенное законом.

Ключевые слова: брак, семейный союз, брак-договор, брак-партнерство, признаки брака.

Проаналізовано погляди вчених на шлюб, а також поняття шлюбу, визначене законом.

Ключові слова: шлюб, сімейний союз, шлюб-договір, шлюб-партнерство, ознаки шлюбу.

The article analyzes the different perspectives of scientists to the marriage, as well as the concept of marriage as defined by law.

Keywords: marriage, family union, the marriage-contract, marriage, partnership, signs of marriage.

Останніми роками на теренах України різко змінилося ставлення до шлюбу як до однієї з підстав виникнення сім'ї. Все більше виникає причин, які загострюють проблеми сім'ї та шлюбу: це й тяжкий матеріальний стан багатьох сімей, і низький рівень морально-етичних якостей молодих